

**Erken Çocukluk Döneminde Görülen Okul Zorbalığı Davranış Eğilimlerinin
Çocukların Kişisel/Sosyal –Dil –Motor Gelişimleri ile Olan İlişkisi**

Miray Özözen Danacı¹, Zeynep Çetin²

¹ Düzce Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, Çocuk Gelişimi Programı, Düzce

² Hacettepe Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Çocuk Gelişimi, Ankara

Özet

Erken çocukluk döneminde kişisel/sosyal – dil – ince motor - kaba motor gelişimleri yeterince desteklenemeyen çocukların ileriki yaş dönemlerine geldiklerinde problemlerli davranışlar gösterebilmektedirler. Özellikle akranları ile olan ilişkilerine olumsuz davranışlar ortaya çıkabilmektedir. Bu davranışlar zorbalık sayılabilecek davranışlara kadar gidebilmektedir. Bu çalışmada okul öncesi çocukları akranları ile yaşadıkları zorbalık eğilimi davranışlarının ne düzeyde olduğunu ve bu zorbalık düzeylerinin çocukların kişisel/sosyal – dil – ince motor - kaba motor gelişimleri ile ilişkisi olup olmadığını çeşitli değişkenlere göre ölçmek amaçlanmıştır. Araştırma, nitel desenedir. Okul öncesi eğitim kurumlarında öğrenim gören, yaşları 36-59 ay arasında değişen 50 adet çocuğa kişisel bilgi formu, zorbalık eğilimi davranış düzeyleri mülakat formu ve Denver II Gelişimsel Tarama Testi uygulanarak çocukların zorbalık zorbalık eğilimi davranış düzeyleri ile belirlenen değişkenler arasındaki ilişki incelenmiştir. Araştırma sonucunda okul öncesi çocukların zorbalık düzeyleri ile ilgili kişisel/sosyal, dil, ince ve kaba motor gelişim seviyesi yaşına göre düşük düzeyde olan çocukların gelişim seviyesi, normal düzeyde olan çocuklara oranla daha fazla zorbalık davranışları sergiledikleri ortaya çıkmıştır. Ayrıca araştırma demografik özelliklere göre incelendiğinde erkek çocukların kız çocuklara oranla daha fazla zorbalık zorbalık eğilimi davranış davranışları sergiledikleri, parçalanmış ailede yaşayan çocuklarla aile içi şiddete veya çocuk ayrımcılığına maruz kalmış çocuklar ya da çalışan anne babaların çocuklarının, normal çocuklara oranla zorbalık zorbalık eğilimi davranış düzeylerinin daha yüksek seviyede olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: *Okul zorbalığı, gelişim, çocuk*

Sorumlu Yazar: Miray Özözen Danacı, Düzce Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, Çocuk Gelişimi Programı, mirayozozen@duzce.edu.tr

The Relationship Betwixt Self/Social – Tongue –Motor Development And School Despotism Tendency Ranks Which Seems In Early Childhood Term

Miray Özözen Danacı¹, Zeynep Çetin²

¹ Düzce University, School of Health Services, Program of Child Development, Duzce

² Hacettepe University, Faculty of Health Sciences, Department of Child Development, Ankara

Abstract

If the children's developmental qualifications don't support adequate early childhood term, this is known these children displaying problem behaviours when they attain advanced term. In this study, it is aim to evaluate whether a relationship betwixt in the preschool children's despotisms which is existed between their contemporaries and children's self/social tongue-fragile motor-heavy motor development with considering variety flexibles. Self information form, bullying tendency levels interview form and Denver II Developmental Screening Test were applied to consist of the varying 36-59 month aged 50 children which is training in preschool and the determined comparison was disputed betwixt children bullying tendency levels. The datas were taken according to interview form's and test's result, and interpreted using contents analyse according to determined criterions. Results of research, this is transpired, the children which have low self/social tongue-fragile motor-heavy motor developmental level for their age, displayed more despotism behaviours than the children which have normal development level. On the other hand when the study analysed according to demographic features, these were seemed of male children displayed more despotism level than the female children, the despotism ranks were found excessive level in the children which were living in broken family or children were exposed to violence or children were exposed to discrimination and mother/father working children more than the others. According the datas several of offers were preferred which found in researches result, it is provided that analysing relationship betwixt children's despotism ranks and the other developmental features and researches repeat when children's development supported.

Key Words: *School despotism, development, child.*

Corresponding Author: Miray Özözen Danacı, Düzce Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, Çocuk Gelişimi Programı, mirayozozen@duzce.edu.tr

Giriş

Okul öncesi dönem, temel bilgi, beceri ve alışkanlıkların kazandırıldığı çocukların yaşama uyum beceri temellerinin atıldığı bir dönemdir. Bu nedenlerle okul öncesi dönem, tesadüflere bırakılmayacak kadar ciddi bilimsel ve sistematik bir düzenleme yapılması gereken özel bir dönemdir (Akgün, Yarar ve Dinçer, 2011). 0-6 yaş döneminde gelişim, bireyin yaşamında temel yapı taşı olarak oldukça önem taşır. Bireyin bu yıllarda edindiği kazanımlar ile ileriki yaşlardaki davranışları ve kişiliği oluşur.

Okul öncesi dönem çocuklarında hızlı büyüme ve davranış değişiklikleriyle birlikte ağlama, bağırma, öfke nöbetleri geçirme ve beklenmedik tepkiler verme gibi bazı davranışlar olarak ortaya çıkabilmektedir. Bu durumlar gelişim döneminin bir parçası olarak görülebilmekle beraber çok sık tekrarladığında problem davranışlar olarak tanımlanabilmektedir. (Berman ve Furman, 1984: 151; Robbins ve Merrill, 1998: 204; Leber, 2002: 4; Gimpel ve Holland, 2003: 2). Olumsuz davranışların ortaya çıkmasında anne- baba- çocuk arasındaki karşılıklı etkileşimin rolü çok önemlidir (Kandır, 2000). Anne-baba arasındaki anlaşmazlıklar, aile bütünlüğünün bozulması (Sezer, 2006), çocuğun stresli bir aile ortamı içinde yetişmesi (Beautrais, Fergusson ve Shannon, 1982), yoksulluk (Sezer, 2006; Anselmi ve ark., 2004), baba yokluğu, ailenin çocukla yeteri kadar ilgilenmemesi, çocuğun uzun süre aile dışında yetiştirilmesi, çocuğun ebeveynlerinden biri tarafından terk edilmesi (Ziyalar, 1984) gibi nedenler çocukta davranış problemlerine yol açabilmektedir (Sezer, 2006).

Okul öncesi dönemde yaş ilerledikçe, akranlarla geçirilen sürelerde artış görülmektedir (Eckerman, & Peterman, 2004; Erwin, 1993; Santrock, 2004). Bu dönemlerde akran ilişkilerinde problemler, başarısızlıklar da ortaya çıkabilmektedir. Bu problemler sık bir şekilde yaşandığında sonraki yıllardaki davranışlar da risk altında olabilmektedir. Olumlu akran ilişkileri, çocuğun gelişimini desteklemekle birlikte, akran ilişkilerindeki problemler diğer ileriki yıllardaki sosyal yeterlik problemlerinin belirleyicisi olabilmektedir (Brown, Odom, & Conray, 2001).

Kochenfender ve Ladd (1977), de zorba ve mağdur arasındaki etkileşimin anaokulu yıllarında başladığını, ilköğretim ve lise yıllarında iyice pekiştiğini belirtmektedir. Okul ortamında yaşanan olumsuz yaşantılar, öğrencilerin okuldan soğumalarına, hatta okuldan uzaklaşmalarına neden olmaktadır. Öğrencilerin okuldan soğumalarına ve uzaklaşmalarına neden olabilecek birçok olay varken, bu olayların en önemlilerinden biri de zorbalıktır (Pişkin ve Ayaz, 2011:2). Zorbaca davranışlara maruz kalan çocuklarda gelişim alanları etkileyen fiziksel ve psikolojik sıkıntılar, odaklanmada güçlükler ve okul korkusu (Bernstein ve Watson,

1997), altını ıslatma, uyku problemleri, baş ve karın ağrıları, yetişkinlik döneminde depresyon ve düşük özsaygı, düşük sosyal uyum gibi becerilerde problemler görülmektedir (Banks, 1997; Rigby, 2002; Olweus, 2005). Çeşitli kültürlerde yapılan çalışmalar okul öncesi eğitim kurumlarında çocukların akranları ile başarılı etkileşiminin onların fiziksel (Çetin ve diğ., 2002: 19), zihinsel (Tekiner, 1996: 10; Cohen ve Rudolph, 1997: 44; Ladd ve diğ., 1997:1111; Woolfolk, 1998: 20; Doll ve diğ. , 2003: 115), sosyal- duygusal (Merrell, 1995: 255; Mendez ve diğ., 2002; 1087; Squires, 2003: 21; Herrera ve Little, 2005: 78; Szewczyk ve diğ., 2005: 379; Beyazkürk ve diğ., 2007: 24) ve psikolojik (Ladd ve Burgess, 1999: 914; Sergin ve Giverts, 2003: 138; Prinstein ve diğ., 2005: 20; Gülay, 2009: 82) gelişimlerine önemli katkılar sağladığını ortaya koymaktadır (Akt: Akduman, 2012).

Bu çalışmada da erken çocukluk döneminde görülen okul zorbalığı eğilimli davranış düzeylerinin çocukların kişisel/sosyal, dil, ince ve kaba motor gelişimleri ile olan ilişkisinin incelenmesi amaçlanmıştır.

Gereç ve Yöntem

Araştırma nitel araştırmadır. Araştırmanın örneklemini 2013-2014 eğitim öğretim yılında Düzce ili Çilimli ilçesinde okul öncesi eğitim kurumlarında öğrenim gören 36-47 ay ve 36-59 ay arasındaki çocuklar (n:90) oluşturmaktadır.

Tablo 1: Çalışmaya Katılan Çocukların Yaş Aralığı ve Cinsiyetlerine Göre Dağılımları

Cinsiyet	36-47 Ay		48-59 Ay	
	n	%	n	%
Erkek	23	51,11	23	51,11
Kadın	22	48,89	22	48,89
Toplam	45	100	45	100

Veri Toplama Araçları

Araştırmada, kişisel bilgi formu, zorbalık eğilimli davranış düzeyleri mülakat formu ile Denver II Gelişimsel Tarama Testi kullanılmıştır.

Kişisel Bilgi Formu

Çalışma grubundaki çocuklara ilişkin bilgiler ve ailelerine yönelik demografik bilgilerin yer aldığı Kişisel Bilgi Formu araştırmacılar tarafından hazırlanmıştır. Kişisel Bilgi Formu'nda çocuğun doğum tarihi, cinsiyeti, kardeş sayısı, doğum sırası, devam ettiği okulun adı, çocuğun

öğretmenin mesleki deneyimi, bu kurumdaki hizmet yılı ve mezun olduğu okulla ilgili bilgiler ile aile yapıları, çocuğun anne-babasının öğrenim ve çalışma durumu hakkında bilgiler yer almaktadır.

Denver II Gelişimsel Tarama Testi

Araştırmada kullanılan ölçme aracı Denver II Gelişimsel Tarama Testi, ilk kez 1967 yılında Frankenburg ve Dodds tarafından yayınlanmış, 1971’de yeniden gözden geçirilmiştir. Türk toplumuna uyarlanması ve Türkiye’de ilk standardizasyonu 1982 yılında Yalaz ve Epir tarafından yapılmıştır. Uzman kişiler tarafından uygulanan ve kişisel/sosyal, ince motor, dil ve kaba motor olmak üzere 4 alanda 134 madde içeren test, çocuğun yaşına uygun birtakım becerilerini değerlendirmek, gelişimsel olarak şüpheli durumları objektif olarak ölçmek amacıyla tüm dünyada uygulanmaktadır.

Test kapsamında denek olan çocukların kapalı uçlu sorulara verdikleri yanıtlar uygulama ve yorumlama aşamasında, ‘normal’, ‘anormal’ ve ‘şüpheli’ şeklinde tanımlanmış, içerik farkı ve yüzdeler bulunarak tablolar üzerinden yorumlamaya gidilmiştir.

Test kapsamında yer alan denek olan çocukların kapalı uçlu sorulara verdikleri yanıtlar, uygulama ve yorumlama aşamasında, ‘normal’, ‘anormal’ ve ‘şüpheli’ şeklinde tanımlanmış, uyarıcı maddeler araştırma kapsamına dahil edilmemiş, içerik farkı ve yüzdeler bulunarak tablolar üzerinden yorumlamaya gidilmiştir.

Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Zorbalık Eğilimi Davranış Düzeyleri Mülakat Formu

Araştırmanın verilerinin toplanması için literatür taraması yapıldıktan sonra araştırmanın amaçları kapsamında uzman görüşleri de alınarak mülakat formu oluşturulmuştur. Mülakat formu pilot çalışma şeklinde uygulanarak sonuçları alınmış yorumlama ve analiz sırasında olabilecek sorunlar tespit edilmeye çalışılmıştır. İlk kez uygulanan mülakat formu, denek olarak ele alınan çocuk grubunun yaş ve gelişim düzeyine uygun olarak uygulanmıştır.

Mülakat formu 4 etkinlikten oluşmaktadır(Ek1). Mülakat formunun tamamı tek araştırmacı tarafından uygulanmıştır.

Verilerin Analizi

Çalışmadan elde edilen verilerin çözümlenmesinde içerik analizi kullanılmıştır. İçerik analizi verilerin tanımlanması, kodlanması ve kategorileştirilmesi sürecidir (Patton, 1990). Çalışmadaki görüşme sonucundaki veriler derinlemesine betimlenerek (içerik analizi kullanılarak) araştırmacı tarafından belirlenen kriterlere göre incelenmiştir. İçerik analizi yapılırken açık ve seçici kodlama süreci takip edilmiştir. Buna göre yazılı hale getirilen görüşme metni birkaç kez okunarak olası kodlarla ilgili notlar alınmıştır. Kodlama yaparken ilgili literatür, araştırma ve görüşme soruları göz önünde bulundurulmuştur. Görüşmelerin her biri farklı değişkenlerin etkisini en aza indirmek amacıyla aynı fiziksel ortamda uygulanmıştır. Görüşme verilerini rapor haline getirirken öncelikle var olan durumu betimlemek esas alınmıştır (Atıcı, 2004). Görüşülen çalışma grubuna ait nitel veriler ise [Çocuğun Adı, Yaşı, Cinsiyeti] şeklinde kısaca kodlanarak ifade sonlarına eklenmiştir.

Bulgular

Zorbalık Eğilimli Davranışlara Maruz Kalan Çocukların Görüşler ile İlgili Bulgular

Çocukların yarısından fazlası, zorbalık eğilimi davranışlara maruz kaldıklarını ifade etmiştir: “Bizim sınıfta ‘B’ var. Durmadan beni itekliyor, bağırp ayağıma basıyor.” [E,4,K]. “O kızlar beni cimcikliyor, dil çıkarıyor, tuvalette kapımı itikliyorlar”. Tokalarımızı bahçeye atıyorlar. Okuldaki balıkların camına vuruyorlar ellerini sokuyorlar. Öğretmenin dolabını karıştırıyor, bize size vermem diyor.” [D,3,K] “Öğretmen hikaye anlatırken kolumu sıkıştırıyor, saçımı çekiyor, ben de ona vuruyorum. Tükürüyorum kaçıyor sonra.” [K,4,E]. “Benim kardeşime benziyorlar ben de onu dövüyorum” [R,3,K] “Kahvaltı sırasında şarkı söyletmiyor, beni kaldırıyor, kendisi oturuyor, sonra da (G) ile beraber gülüyorlar.” [M,4,E] “Çöp adamımı getiriyorum evden, annesi ona almadı diye benden istiyor bazen de alıp yırtıyor, bana kötü kağıtlardan veriyor.” [H,5,E] “Beni oyuna almıyorlar, boyaları vermiyorlar, hep dalga geçiyorlar” [T,5,E]. “Gözlük takıyorum diye 4 tane gözleri var diyorlar ama annem onlara kızacak”. [S,5,E]. “ Hep beni ağlatıyorlar.” [M,5,K]. “Beni itti yere yüzüm kanadı, ama babam okula gelecekmış onları dövecekmiş ” [A,5,K]. “Benim etkinliğimi bozdular, ben de onlarınkini karaladım; çantamı alıyorlar içini döküyorlar” [B,4,E]]. “Beni küstürüyorlar”. [G,5,K] “Hiç uslu durmuyor (Y), okula yavru kedi getirdi, öğretmen abla kedinin kuyruğunu çekti, kedi bağırdı ağladı...” [A,4,E] “Bana şişko diyorlar beni sevmiyorlar”. [Y,3,E]. “Benimle oynamak istemiyor ‘Z’. Kuklaları hep benden alıyor, yemek saatinde öğretmenden kaçıyor,

uyku saatinde beni uyutmuyor yorganımı çekiyor uyandırıyor”. [H,3,K] “(K) Beni tuvalete kilitledi, ben de ağladım ama sonra geldiler; çünkü önceden duymuyorlardı”. [K,5,E]. “Eve giderken (U) benim ayakkabılarımı giymiş bana vermedi babam kızdı, öğretmenim duymadı ama sonradan getirdi çünkü”. [C,5,E]. “Okula bebek getirdim diye öğretmen bana kızdı, sonra arkadaşlarım onu alıp kolunu kırdı”. [T,5,K]. “(R). Seni babama diyeceğim, babam döver seni görürsün sen diyor, korkutuyor hep” [A,4,E]. “Ben uyurken çişimi yapmıştım herkes benle dalga geçti, ben de ağladım anneme söyledim, ama kendisi de yapıyormuş ki küçükken öğretmenim öyle dedi.” [N,3,K]. “Hep benim boyalarımı alıyorlar, gizlice çöpe atıyorlar, onlarınki çirkin resim yapılmıyor”. [R,5,E]. “Annem hep suluk alıyor ama kaybediyorlar, çocuklar çalıyorlardır diyor. Bizim sınıfta hırsız varmış.” [M,5,K]. “Eve giderken bana vurdu.” [C,4,E]. “Sabah sporu yaptık, ayakkabımın altına boya sürdüler. Annem eve gidince çok kızdı, sabah sporu yapma dedi. Oynarken beni iterek düşürdü.” [F,3,E]. “Saksıyı benim kafama attı, büyütecimin camını kırdı, öğretmen ona kızdı yeni alacak o bana” [M,3,K].

Tablo 2: Çocukların sergiledikleri zorbalık eğilimlerini belirlemeye yönelik faaliyet içeriklerinin yaş ve cinsiyete göre nominal dağılımları

Cinsiyet Türü	Zorbalık Eğilimi Faaliyet İçerikleri	Zorbalık Davranışı Var		Zorbalık Davranışı Yok	
		36-47 yaş (N)	48-59 yaş (N)	36-47 yaş (N)	48-59 yaş (N)
Zorbalık Oyunu	başkanı çocuklardan gelen zorbalığın davranışlarının anlaşılması				
Mal Paylaşım	malı ele geçirmek için zorbalık davranışı sergileme				
İmasyon	zorbalık eğilimi karakteri ile ilgili imasyon sorularını yanıtlama				
Resim/Çizim	Kolaj resim paylaşımı				

Tablo 2’de 36-47 aylık çocukların 48-59 aylık çocuklara oranla daha yüksek düzeyde zorbalık davranışları sergiledikleri görülmektedir. Cinsiyet değişkeni açısından incelendiğinde, her iki yaş grubunda da zorbalık eğilimi davranışları gösteren erkek çocukların sayısının zorbalık eğilimi davranışları gösteren kız çocukların sayısına oranla daha yüksek olduğu saptanmıştır.

Çalışmada her iki yaş grubu çocukların da en yüksek düzeyde zorbalık eğilimi davranışı sergilenen etkinliğin 4 nolu ‘Origami/ Kolaj Çalışması’ adlı ‘Materyal Paylaşımı’ temalı etkinlik olduğu görülmektedir.

Tablo 3. Çocuklarda görülen zorbalık eğilimi davranışların demografik aile özelliklerine göre dağılımı

Demografik Özellikler	Zorbalık Eğilimi Gösterme Durumları		
	Evet	Hayır	Toplam
Tek Çocuk Olanlar	14	8	22
Çocuk Olanlar	22	9	31
Ortanca Çocuk Olanlar	4	13	17
Kardeşi Olan Çocuklar	17	42	59
Parçalanmış (Boşanmış) Ailede Yaşayan Çocuklar	12	6	18
İçeride Şiddete Maruz Kalmış Çocuklar	14	2	16
Dışarı Sosyal Çevresinde Şiddete Tanık Olmuş Çocuklar	18	17	35
Okul Eğitimi Düzeyi Düşük Olan Çocuklar (İlköğretim ve altı)	35	26	61
Eğitim Düzeyi Düşük Olan Çocuklar (İlköğretim ve altı)	19	31	50

Tablo 3 incelendiğinde çocukların zorbalık eğilimi davranışlarının demografik özelliklere göre dağılımları görülmektedir. Bu tabloya göre zorbalık eğilimi davranış düzeyi en yüksek gruba ait verilerin ‘Aile içi şiddete maruz kalmış çocukların yer aldığı örneklem olduğu görülmektedir (%87,5). Bu grubu %70,9’luk oranla ‘tek çocuk olanlar’ takip etmektedir. Bir sonraki yüksek düzeydeki zorbalık eğilimli davranışlar gösteren grubun %66,6’lık bir ortalama ile ‘parçalanmış (boşanmış) ailede yaşayan çocuklar’ olduğu görülmektedir. Daha sonra sıralamayı takip eden gruplar içerisinde, ‘tek çocuk olanlar’ grubunun, ‘ortanca çocuk olanlar ile kardeşi olan çocuklar’ gruplarına göre daha yüksek düzeyde zorbalık davranışları sergilediği görülmektedir.

En fazla zorbalık davranışı sergileyen çocukların ‘Aile içi şiddete maruz kalmış’ çocuklar oldukları görülmektedir. Çocukların içinde buldukları ailelerin yapısı, okulda da onların nasıl

davranacağını belirlemektedir. Örneğin parçalanmış ailelerin çocuklarının saldırganlık düzeyleri, anne-babası ile yaşayan çocuklarından daha yüksektir (Dizman, 2003). Diğer demografik özellikler incelendiğinde ‘Tek çocuk olma’ durumunun diğer çocuklara oranla daha fazla zorbalık davranışları gösterme eğiliminde olduğunu göstermiştir. Tuzgöl-Dost (2007), Yıldırım (2001), (Olweus, 2005), yaptıkları farklı çalışmalarda yalnızlığı yoğun yaşayan, arkadaşları tarafından yalnızlıklarını aşmaya çalışan veya duygusal bağlarının zayıf olan çocukların daha fazla zorbalık davranışı gösterdiğini ortaya koymuşlardır.

Tablo 4: 36-47 aylık çocukların zorbalık eğilimi davranış durumları ile gelişim alanları arasındaki ilişkiye yönelik DGTT sonuçlarına yönelik bulgular

Gelişim Alanları	Zorbalık Eğilimini Gösterme Durumlarının Gelişim Alanları Arasındaki İlişki					
	Evet			Hayır		
	Normal	Abnormal	Şüpheli	Normal	Abnormal	Şüpheli
İki / Sosyal						
Motor						
Motor						

Tablo 4’de yer alan 36-47 aylık çocukların DGTT sonuçlarına göre, mülakat formundan elde edilen veriler incelendiğinde çocukların DGTT puanının en düşük olduğu alanın kişisel/sosyal gelişimle ilgili bölüm olduğu görülmüş ve bu alandaki düşüş ile zorbalık davranışları uygulama eğiliminde artış olduğu ortaya çıkmıştır. Benzer bir ters orantı dil alanı ile ilgili de görülmektedir. Zorbalık davranışı sergileyen çocuklarda kişisel/sosyal alan ile ilgili ‘anormal’ ve ‘şüpheli’ gelişim gösterme oranı toplam %19,9 iken, zorbalık davranışı sergilemeyen çocuklarda kişisel/sosyal alan ile ilgili ‘anormal’ ve ‘şüpheli’ gelişim gösterme oranının toplam %13,2 olduğu görülmektedir.

DGTT sonuçlarına göre ince motor alanında 36-47 ay zorbalık davranışı gösteren çocukların ‘anormal’ ve ‘şüpheli’ gelişim gösterme oranı %17,7 iken, zorbalık davranışı göstermeyen çocuklarda ise bu oran %8,8’dir. Elde edilen verilerde, dil gelişimi alanında normal gelişim gösterme durumu ile zorbalık davranışları sergileme oranlarında ters orantı bulunmaktadır. DGTT sonuçlarına göre kaba motor alanda 36-47 ay zorbalık davranışı

gösteren çocukların ‘anormal’ ve ‘şüpheli’ gelişim gösterme oranı %22,1 iken, zorbalık davranışı göstermeyen çocuklarda ise bu oran %2,2’dir.

Tablo 5: 48-59 aylık çocukların zorbalık eğilimi davranış durumları ile gelişim alanları arasındaki ilişkiye yönelik sonuçlar

Zorbalık Eğilimini Gösterme Durumlarının Gelişim Alanları Arasındaki İlişki										
Gelişim Alanı	Evet					Hayır				
	Normal	Mal	eli	Normal	mal	eli	Normal	mal	eli	
Dil / Sosyal	7	% 7,7	4	% 2,2	1	% 4,4	0	% 4,4	4,4	% 2,2
	6	% 5,5	5	% 3,3	2	% 4,4	9	% 2,2	2,2	% 2,2
Motor	0	% 4,4	5	% 3,3	1	% 2,2	1	% 1,1	4,4	% 4,4
Motor	5	% 5,5	7	% 5,5	4	% 3,8	9	% 10,0	-	% 6,6

Tablo 5’de yer alan 48-59 aylık çocukların DGTT sonuçlarına göre, mülakat formundan elde edilen veriler incelendiğinde çocukların DGTT puanının en düşük olduğu alanın kişisel/sosyal gelişimle ilgili bölüm olduğu görülmüş ve bu alandaki düşüş ile zorbalık davranışları uygulama eğilimde artış olduğu ortaya çıkmıştır. Benzer bir ters orantı dil alanı ile ilgili de görülmektedir. Zorbalık davranışı sergileyen çocuklarda kişisel/sosyal alan ile ilgili ‘anormal’ ve ‘şüpheli’ gelişim gösterme oranı toplam %11,0 iken, zorbalık davranışı sergilemeyen çocuklarda kişisel/sosyal alan ile ilgili ‘anormal’ ve ‘şüpheli’ gelişim gösterme oranı %6,6 olduğu görülmektedir.

DGTT sonuçlarına göre ince motor alanda 48-59 ay zorbalık davranışı gösteren çocukların ‘anormal’ ve ‘şüpheli’ gelişim gösterme oranı toplam %15,5 iken, zorbalık davranışı göstermeyen çocuklarda ise bu oran %8,8’dir. Elde edilen verilerde, dil gelişimi alanında normal gelişim gösterme durumu ile zorbalık davranışları sergileme oranlarında

ters orantı bulunmaktadır. DGTT sonuçlarına göre kaba motor alanda 48-59 ay zorbalık davranışı gösteren çocukların ‘anormal’ ve ‘şüpheli’ gelişim gösterme oranı %14,3 iken, zorbalık davranışı göstermeyen çocuklarda ise bu oran %6,6’ dir.

Tablo 5’te yer alan DGTT bulgularına göre, zorbalık davranışı göstermeyen çocuklar kişisel/sosyal – dil – ince motor – kaba motor alanlarda ‘normal’ gelişim seyrini takip ederken, zorba davranışlar gösteren çocukların daha fazla ‘anormal’ ve ‘şüpheli’ gelişim seyrinde olduklarını ortaya koymuştur.

Tartışma ve Sonuç

Araştırma sonucunda çocukların sergiledikleri zorbalık davranışlarının nedenleri olarak parçalanmış ailede yaşama, tek çocuk olma, sosyo-ekonomik düzey, anne-baba eğitim düzeyi, çevre, kardeş sayısı, şiddete maruz kalma durumu gibi faktörler görülmektedir.

Zorbalık eğilimi bulunan çocukların sıcak aile ilişkilerinin olmadığı ve problem durumunda fiziksel cezalandırmaların uygulandığı baskın ve saldırgan davranışlara sahip ailelerden geldikleri görülmektedir. Ebeveynleri sert disiplin yöntemlerini daha fazla kullanmaktadır. Evde az bulunan ve buldukları zaman içerisinde de şiddet uygulayan babaların çocukları da genellikle zorba eğilimli olmaktadır. Bütün zorba davranış eğilimli çocukların annelerinin çocuklarına karşı dostça ve gereğinden fazla korumacı bir tutum izlerken, babalarına uzak ve soğuk olduğu görülmektedir. Erkek zorba eğilimli çocukların kendilerini babalarına uzak, annelerine ise daha yakın hissettikleri, kız zorba çocukların annelerinin de kızlarına düşmanca davrandıkları saptanmıştır (Stassen-Berger, 2007, Beane, 2005; Byrne, 1995; Çetinkaya ve diğ., 2009; Smith & Myron- Wilson, 1998).

Çalışmadan elde edilen verilerde araştırma kapsamında yer alan toplam çocukların yarısından fazlası, zorbalık eğilimi davranışlara maruz kaldıklarını ifade etmişlerdir. Nitel ifadeler detaylı olarak incelendiğinde çocukların en fazla fiziksel zorba eğilimi davranışlara maruz kaldıkları ve bunu takiben dışlama ve alay etme şeklinde zorba eğilimli davranışlara maruz kaldıkları görülmektedir: “Bizim sınıfta ‘B’ var. Durmadan beni itekliyor, bağırıp ayağıma basıyor.” [E,4,K]. “O kızlar beni cimcikliyor, dil çıkarıyor, tuvalette kapımı itikliyorlar”. “Öğretmen hikaye anlatırken kolumu sıkıştırıyor, saçımı çekiyor, ben de ona vuruyorum. Tükürüyorum kaçıyor sonra.” [K,4,E]. “Kahvaltı sırasında şarkı söyletmiyor, beni kaldırıyor, kendisi oturuyor, sonra da (G) ile beraber gülüyorlar.” [M,4,E]

‘Beni itti yere yüzüm kanadı, ama babam okula gelecekmiş onları dövecekmiş ’ [A,5,K].
“Benimle oynamak istemiyor ‘Z’. Kuklaları hep benden alıyor, yemek saatinde öğretmenden kaçıyor, uyku saatinde beni uyutmuyor yorganımı çekiyor uyandırıyor”. [H,3,K] ‘ (R). Seni babama diyeceğim, babam döver seni görürsün sen diyor, korkutuyor hep” [A,4,E]. “Eve giderken bana vurdu.”[C,4,E].“Sabah sporu yaptık, ayakkabımın altına boya sürdüler. Annem eve gidince çok kızdı, sabah sporu yapma dedi. Oynarken beni iterek düşürdü.”[F,3,E].“Saksıyı benim kafama attı, büyütecimin camını kırdı, öğretmen ona kızdı yeni alacak o bana” [M,3,K].

İfadelerde yer alan fiziksel zorba eğilimi davranışların çoğunlukla oyun sırasında ve her hangi bir paylaşım esnasında sergilendiği belirtilirken, alay ve dışlama odaklı zorba eğilimli davranışların ise eğitimin tüm süreçlerinde her an yaşandığını belirtmişlerdir.

Çocuklara uygulanan etkinlikler sonrası elde edilen bulgular her iki yaş grubunda da en fazla düzeyde fiziksel saldırganlık görüldüğü, bununla birlikte 36-47 ay grubunda, 48-59 ay grubuna oranla tüm zorbalık türlerinde oranın arttığı görülmüştür. Yaşamın ilk yıllarında çocuklar akranları ile nesnelere sahiplenme konusunda anlaşmazlıklar yaşarken, dil gelişimi ileri düzeyde olmadığı için fiziksel saldırganlığa başvurabilmektedirler (Ladd ve diğ., 1996: 1103; Hay, 2006: 39). Benzer şekilde Olweus (2005) ve Akduman (2012) yaptıkları çalışmalarda yaşla birlikte doğrudan yani fiziksel zorbalığın yerini söylenti çıkarma, alay etme, lakap takma gibi dolaylı zorbalık türlerine bıraktığını, yaş arttıkça fiziksel saldırganlıktan sözel saldırganlığa geçiş olduğunu belirtmişlerdir.

Çalışmadan elde edilen veriler Tablo 2’de çocukların demografik özelliklerine göre incelendiğinde her iki yaş grubunda da erkek çocukların tüm zorbalık düzeyleri etkinliklerine ilişkin sonuçlarda, kız çocuklara oranla daha yüksek olmasının erkek çocukların kız çocuklara oranla daha fazla ‘aksiyon’ ve ‘güç uygulama’ temalı oyun ve çizgi filmler izleyerek gözlemediği karakterleri bilinçsiz olarak rol model şeklinde yansıtmalarının etkili olduğu düşünülmektedir. Ayrıca erkek çocukların yaptıkları ‘saldırganlık’ davranışlarının ebeveynler tarafından ödüllendirilmesinin de erkek çocuklarda zorbalık düzeylerini artırma nedenlerinden biri olduğu söylenebilir. Elde edilen bulgular, Kutlu (2005), Hilooğlu (2009), Totan (2008), Cenkseven ve Yurtal (2007) ile Pekel (2004), ‘in yaptıkları çalışmalarda ortaya konan zorbalık türü kategorilerinde erkeklerin daha fazla zorbalık içeren davranışlarda buldukları sonuçları ile örtüşmektedir.

Yine Tablo 2’de 36-47 aylık çocukların 48-59 aylık çocuklara oranla daha yüksek düzeyde zorbalık davranışları sergiledikleri saptanmıştır. Bu durumun küçük yaş çocuklarının büyük yaş gruplarına göre daha ‘*Ben Merkezci*’ bir yapıda olmasının yanı sıra 36-47 yaş grubu çocuklarda ‘*Mülkiyet Kavramı*’ olgusunun diğer büyük yaş çocuklara oranla gelişmemiş olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Bunların yanı sıra 36-47 yaş çocukların henüz ‘*Paralel Oyun*’ evresinde bulunmalarından kaynaklanan bir arkadaş grubuna bağlı olarak oynanan kurallı oyun oynayabilme kavramlarına uzak olmalarının küçük yaş grubu çocuklarda zorbalık düzeylerinde etkili olduğu düşünülmektedir.

Tablo 2’de elde edilen veriler etkinlik türünden incelendiğinde ise her iki yaş grubu çocukların da en yüksek düzeyde zorbalık eğilimli davranışı sergiledikleri etkinliğin 4 nolu ‘*Origami/ Kolaj Çalışması*’ adlı ‘*Materyal Paylaşımı*’ temalı etkinlik olduğu belirlenmiştir. Benzer şekilde, Akduman (2012) çocukların en fazla ‘oyuncak paylaşımı’ konusunda anlaşmazlık yaşadıklarında, oyun kurmada lider olmak istediklerinde ve oyunda rol paylaşımı konusunda anlaşmazlık yaşadıklarında zorbalık davranışları sergilediklerini belirtmiştir.

Tablo 3’te çalışmadan elde edilen bulgular aile durumu demografik özellikler açısından ele alındığında anne eğitim düzeyi düşük olan çocukların, baba eğitim düzeyi düşük çocuklara oranla daha yüksek düzeyde zorbalık davranışı gösterdikleri ifade edilmiş ve bu bağlamda çocukların sergiledikleri zorbalık davranışlarının babaların eğitim düzeyinden ziyade annelerinin eğitim düzeyi ile daha çok ilişkili olduğu görülmüştür. Ayrıca en fazla zorbalık davranışı sergileyen çocukların ‘*Aile içi şiddete maruz kalmış*’ çocuklar oldukları görülmektedir. Çocukların içinde buldukları ailelerin yapısı, okulda da onların nasıl davranacağını belirlemektedir. Örneğin parçalanmış ailelerin çocuklarının saldırganlık düzeyleri, anne-babası ile yaşayan çocuklarıkinden daha yüksektir (Dizman, 2003). Diğer demografik özellikler incelendiğinde ‘*Tek çocuk olma*’ durumunun diğer çocuklara oranla daha fazla zorbalık davranışları gösterme eğiliminde olduğunu göstermiştir. Tuzgöl-Dost (2007), Yıldırım (2001), (Olweus, 2005), yaptıkları farklı çalışmalarda yalnızlığı yoğun yaşayan, arkadaşları tarafından yalnızlıklarını aşmaya çalışan veya duygusal bağlarının zayıf olan çocukların daha fazla zorbalık davranışı gösterdiğini ortaya koymuşlardır.

Daha sonra sıralamayı takip eden gruplar içerisinde, ‘*tek çocuk olanlar*’ grubunun, ‘*ortanca çocuk olanlar ile kardeşi olan çocuklar*’ gruplarına göre daha yüksek düzeyde zorbalık davranışları sergilemesinin nedeninin, tek çocuk olanların ‘*paylaşma*’ ve ‘*empati*’ olgusunu aile ortamında yaşayamamasının olduğu öne sürülebilir. ‘*Anne eğitim düzeyi düşük olan çocuklar*’ ile ‘*baba eğitim düzeyi düşük olan çocuklar*’ zorbalık düzeyleri açısından karşılaştırıldığında,

‘Anne eğitim düzeyi düşük olan çocukların %57,3’lik oranla daha yüksek düzeyde zorbalık davranışları sergiledikleri görülmektedir. Babaların eğitim seviyelerinin, çocukların zorbalık düzeyleri ile anneler kadar yakından ilişkili olmamasının sebebinin ise, annelerin çocuklarının eğitimi, bakımı ve yetiştirilmesinde babalardan daha etkili olduğunu düşündürmektedir.

Araştırma sonuçlarınının 36-47 ay çocuklarda DGTT verileri açısından ele alındığı Tablo 4’te DGTT puanının en düşük olduğu alanın kişisel/sosyal gelişimle ilgili bölüm olduğu görülmüş ve bu alandaki düşüş ile zorbalık davranışları uygulama eğilimde artış olduğu ortaya çıkmıştır. Benzer bir ters orantı dil alanı ile ilgili de görülmektedir. Zorbalık davranışı sergileyen çocuklarda kişisel/sosyal alan ile ilgili ‘anormal’ ve ‘şüpheli’ gelişim gösterme oranı toplam %19,9 iken, zorbalık davranışı sergilemeyen çocuklarda kişisel/sosyal alan ile ilgili ‘anormal’ ve ‘şüpheli’ gelişim gösterme oranınının toplam %13,2 olduğu görülmektedir. Buradan hareketle 36-47 ay çocuklarda kişisel/sosyal gelişim ve dil gelişimi alanlarının her birine yönelik zorbalık davranışı gösterme düzeyleri arasında bir ilişki olduğu söylenebilir.

Hilooğlu 2009, da yaptığı benzer çalışmada zorbalığa karışan ve karışmayan öğrencilerin sosyal beceri davranışları açısından, anlamlı farklılıklar olduğunu, beklentiye uygun şekilde zorbalığa karışan öğrencilerin olumsuz sosyal davranışlarının, zorbalığa karışmayan öğrencilerin ise olumlu sosyal davranışlarının ve sosyal beceri toplam puanlarının daha yüksek olduğunu belirtmiştir. Benzer şekilde Schwartz (2000), Bayraktar (2006), Arora (1987), Banks (1997), her bir araştırmacı yaptıkları çalışmalarında zorbalık düzeyleri yüksek olan çocukların daha yüksek düzeyde olumlu davranışlar sergilemediklerini belirtmişlerdir.

Tablo 5’te zorbalık davranışı eğilimi gösteren 48-59 ay çocuklarda kişisel/sosyal alan ile ilgili ‘anormal’ ve ‘şüpheli’ gelişim gösterme oranı toplam %11,0 iken, zorbalık davranışı sergilemeyen çocuklarda kişisel/sosyal alan ile ilgili ‘anormal’ ve ‘şüpheli’ gelişim gösterme oranı %6,6 olduğu görülmektedir. Buradan hareketle 48-59 ay çocuklar için de kişisel/sosyal gelişim ve dil gelişimi ile zorbalık davranışı gösterme düzeyleri arasında bir ilişki olduğu söylenebilir.

İnce motor ve kaba motor alanlardaki ‘anormal’, ‘şüpheli’ gelişim gösterme durumunda daha yüksek zorba davranışların sergilenmesi durumu, bu çocuklarda yer alan psikomotor başarısızlıkların çocuklarda saldırganlık durumlarını tetikleyebileceği şeklinde açıklanabilir. Erken çocukluk döneminde kaba motor gelişimleri yüksek düzeyde olan

çocukların fiziksel güç kullanmada daha yüksek oranda davranış sergileyebilir. Ancak çalışmada alınan sonuçlar, çocukların zorbalık davranışı sergilemesinin kaba motor yeterliklerle direkt ilişkili olmadığını ortaya koymuştur.

Çocuklarda görülen zorbalık davranışları ile kişisel/sosyal gelişim alanları arasındaki ilişkiyi ortaya koyan bir çok çalışma olmasına karşın, çocukları diğer gelişim alanları olan dil, ince motor, kaba motor ile ilişkili sınırlı sayıda araştırma bulunmaktadır. Bu açıdan önem arz eden çalışma ile çocukların araştırma kapsamında ele alınan diğer gelişim alanları (dil, ince motor, kaba motor) ile de beklenen düzeyde bir ilişki olduğu görülmektedir. Çocukların zorbalık davranış sergileme düzeyleri arttıkça her bir gelişim alanıyla ilgili DGTT ile ortaya konan düşüşler dikkat çekmektedir.

Erken çocukluk dönemi ilk zorba davranışların görüldüğü evredir. Bu nedenle zorbalığın ne anlama geldiğinin bilinmesi, erken dönemde zorbalık davranışları gösteren ya da böyle bir eğilime sahip çocuklar ile bu davranışlara maruz kalan çocukların tespiti ve bu davranışların çocukların gelişim alanlarını nasıl etkilediği büyük önem taşımaktadır. Ebeveynler zorbalık konusunda gerekli bilgileri edinmeli ve çocuklarına aile içi olumlu ortam sunmalıdırlar. Ayrıca erken çocukluk döneminde görülen okul zorbalığının tanınması ve gerekli önleme çalışmalarının yaygınlaştırılması için eğitimciler bilgilendirilmeli, müfredatta zorbalığı önleme ile ilgili konular konulmalıdır.

EK (1)

Okul Öncesi Çocuklarda Zorbalık Düzeyleri Etkinlik/Programı

Etkinliğin/ Programın Adı	İçerik Bilgisi
Animasyon Yorumlama	<p>Çizmeli Kedi adlı çizgi film 10 dk süreli olarak çocuklara izlettirilir. İzleme etkinliği bittikizledikten sonra çocuklara çizgi film hakkında aşağıdaki sorular sorulur.</p> <ol style="list-style-type: none">Çizmeli Kedi'nin yaptığı olumsuz davranışlar (yalan söyleme, hırsızlık yapma) hakkında ne düşünüyorsunuz?Çizmeli Kedi'nin sahibi onun yaptığı kötü davranışları neden onayladı?Hayatınızda hiç Çizmeli Kedi gibi davrandığınız zamanlar oldu mu?Çizmeli Kedi'nin yerinde olsanız siz ne yapardınız?
Paralel Oyun Paylaşma	<p>Sınıfta serbest zamanda her çocuğun sevdiği bir oyuncakla oynaması istenir. Çocuklar bir süre oynadıktan sonra eğitimci, çocukların her birinin oyuncakları birbiriyle değiştirmelerini ister. Oyuncakları değiştirme ve paylaşma sırasında oluşan davranışlar araştırmacı tarafından gözlemlenir.</p>
Gözlem Oyunu	<p>Sınıftan, zorbalık davranışları göstermeyen uyumlu 1 başkan ve 1 başkan yardımcısı seçilir. Bu çocuklara zorbalığın tanımı seviyelerine uygun bir biçimde açıklanır. Bu çocuklara yapılan proje çalışması için öğretmen çocukların her birinin vesikalık resmini içeren bir elmalı ağaç şeması yapar. Şemada yer alan her bir elma bir çocuğu temsil eder ve içerisinde o çocuğa ait 10 adet fotoğraf bulunur. Başkan çocuklar oyun gereği zorbalık davranışı gösteren herhangi bir çocuk olduğunda o çocuğun elmasının içerisinde vesikalık resmini alarak öğretmen tarafından hazırlanan posta kutusuna atarlar. Öğretmenler her günün sonunda kutunun içerisindeki resimleri incelerler.1 hafta süreyle uygulanan bu oyun esnasında öğretmen sınıf başkanı çocuklardan gelen zorbalığa ilişkin davranışları günlük olarak ayrı ayrı dinler ve not eder. Daha sonra öğrenilen bu zorbalık davranışları zaman, tür ve düzey olarak sınıflandırır.</p>
Origami / Kolaj Çalışması	<p>Çocukların origami/kolaj etkinliği uygulaması için sınıf düzenlenir ve malzemeler hazırlanır. Öğretmen çocukların çok seveceği türden kağıt kesme, bükme, katlama, yuvarlama çalışmalarını onlara tanıtır ve gösterir. Çocukları etkinliği uygulama konusunda heveslendirdikten sonra gerekli materyalleri çocuklara dağıtır ve çocuk sayısının yarısı kadar malzemeleri grup olarak oturdukları masaya koyar ve çocukların davranışlarını gözlemler.</p>

Kaynakça

- Akduman, G.G. (2012). Okulöncesi dönemde akran zorbalığının incelenmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 23(1), 121-138.
- Akgün, E., Yarar, M. & Dinçer, Ç. (2011). Okul öncesi öğretmenlerin sınıf içi etkinliklerde kullandıkları sınıf yönetimi stratejilerinin incelenmesi. *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*, 1(3), 1-9.
- Alikaşifoğlu, M., & Ercan, O. (2007). Çocuklar çağında kabadayılık /zorbalık davranışları: Hekimler açısından anlamı. *Türk Pediatri Araştırma Dergisi*, 42,19-25.
- Anselmi, L., Piccinini, C. A., Barros, F. C. & Lopes, R. S. (2004). Psychosocial determinants of behaviour problems in Brazilian preschool children, *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 45(4), 779-788.
- Arora, C.M. (1987), Defining bullying for a secondary school. *Educational and Child Psychology*, 3(4), 110-120.
- Atıcı, M. (2004). İlköğretim öğrencilerinin davranış problemleriyle baş etme konusunda öğretmen-psikolojik danışman işbirliğine ilişkin görüşlerin karşılaştırılması. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*. 3(23), 55-64.
- Banks, R. (1997). Bullying in schools. (ERIC Document Reproduction Service No. ED407154).
- Bayraktar, F. (2006), İlköğretimde zorbalık ve kurban olma: ergenlik öncesi çocuklarda zorbalığın, kurbanların, zorba/kurbanların ve katılmayan grubun karşılaştırılması. *Türk Psikoloji Bülteni, Ankara Üniversitesi*, 12 (38), 43-58.
- Beane, A. L. (2005). *The bully free classroom over 100 tips and strategies for teachers K-8*. Minneapolis, MN, Free Spirit Publishing.
- Beautrais, A. L., Fergusson, D. M. & Shannon, F. T. (1982). Family life events and behavioral problems in preschool- aged children, *Pediatrics*, 70(5), 774-779.
- Bernstein, J. Y. Ve Watson, M. W. (1997). Children who are targets of bullying: A victim pattern. *Journal of Interpersonal Violence*, 12(4), 483-498.
- Berman, K.L. And Furman, W.(1984). The effects of social skills training and peer involvement on the social adjustment of preadolescents. *Child Development*, 55(1), 151–162.
- Brown, W.H., Odom, S. L., & Conray, M.A. (2001). An intervention hierarchy for promoting young children's peer interactions in naturel environments. *Topics in Early Childhood Special Education*. 21(3), 162- 175.
- Byrne, B. (1995). *Coping with bullying in schools*. London: Cassell.
- champion, k., vernberg, e., ve shipman, k. (2003). Nonbullying victims of bullies: aggression, social skills, and friendship characteristics. *Applied Developmental Psychology*, 24,535-551.
- Cenkseven, F. & Yurtal, F. (2007), Okulda şiddet uygulayan, şiddete maruz kalan ve olumlu özellikler taşıyan ergenlerin aile özelliklerinin incelenmesi. 9. Ulusal Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresi, 9 Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri, İzmir.
- Çağlar, D. (1981). *Uyumsuz çocuklar-eğitim*. Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, s:12.

- Çetinkaya, S., Nur, N., Ayvaz, A., Özdemir, D., & Kavakcı, Ö. (2009). Sosyoekonomik durumu farklı üç ilköğretim okulu öğrencilerinde akran zorbalığının depresyon ve benlik saygısı düzeyiyle ilişkisi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 10, 151-158.
- Dizman, H. (2003). Anne-babası ile yaşayan ve anne yoksunu olan çocukların saldırganlık eğilimlerinin incelenmesi". Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Eckerman, C. O., & Peterman, K. (2004). *Peers and infant social/communicative development*. G. Brenner, & A. Fogel (Eds.), Blackwell Handbook of Infant Development . USA: Blackwell Publishing.
- Erwin, P. (1993). *Friendship and peer relations in children*. New York: John Wiley & Sons Publishers.
- Flashpohler, P.D., Elfstrom, J. I., Vanderzee, K. L., Sink, H. E. & Birchmeier, Z. (2009), Stand by me: The effects of peer and teacher support in mitigating the impact of bullying on quality of life. *Psychology in the Schools*, 46 (7), 636-649.
- Flouri, E. & Buchanan, A. (2002). Life satisfaction in teenage boys: the moderating role of father involvement and bullying. *Aggressive Behavior*, 28, 126-133.
- Fox, C. L. & Boulton, M. J. (2005). The Social Skills Problems of Victims of Bullying: Self, Peer and Teacher Perceptions. *British Journal of Educational Psychology*, 75, 313-328.
- Gimpel, G. A. And Holland, M.L. (2003). *Emotional and Behavioral Problems of Young Children: Effective Interventions*. New York: Guilford Pres.
- Gürşimsek, I., Girgin, G., Harmanlı, Z. & Ekinçi, D. (2006). *Annenin ruhsal belirtileri ile 5-6 yaş dönem çocuklarının davranış problemleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Marmara Üniversitesi Eğitim Fakültesi 1. Uluslararası Okulöncesi Eğitim Kongresi Bildiri Kitabı, III. Cilt, s. 3593 İstanbul: YA-PA Yayınları.
- Hay, D. F. (2006). Yours and mine: Toddlers' talk about possessions with familiar pers. *British Journal of Developmental Psychology*, 24, 39-52.
- Hilooğlu, S. (2009). İlköğretim ikinci kademe öğrencilerinin zorbaca davranışlarını yordamada sosyal beceri ve yaşam doyumunun rolü. *Çukurova Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Adana*.
- Kandır, A. (2000). Öğretmenlerin 5-6 yaş çocuklarında görülen davranış problemlerine ilişkin bilgi ve tutumları. *Gazi Üniversitesi Mesleki Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(1), 42-50.
- Kaukianen, A., Salmivalli, C., Lagerspetz, K., Tamminen, M., Vaures, M., Maki, H. & Poskiparta, E. (2002). Learning difficulties, social intelligence, and self-concept: connections to bully-victim problems. *Scandinavian Journal of Psychology*, 43, 269-278.
- Kochenderfer, B.J., & Ladd, G. (1997). Victimized Children's Responses to Peers Aggression: Behaviors Associated with Reduced Versus Continued Victimization. *Development and Psychopathology*, 9, 59-73.
- Kutlu, F. (2005), The effect of bullying management training on bullying behaviors of elementary school students. Unpublished Doctoral Thesis, Middle East Technical University, Ankara.
- Ladd, G. W., Kochenderfer - Ladd, B., & Coleman, C. C. (1996). Friendship quality as a predictor of young children's early school adjustment. *Child Development*, 67, 1103-1118.

- Leber, N.(2002). *Easy activities for building social skills*. New York: Scholastic Professional Books.
- Macklem, L.G. (2003), *Bullying and teasing: Social power in children's groups*. New York: Kluwer Academic/ Plenum Publishers.
- Olweus, D. (2005). *Bullying at school*. Australia, Oxford: Blackwell.
- Oliver, R., Hoover, J. H. & Hazler, R. (1994). The perceived roles of bullying in small town midwestern schools. *Journal of Counseling and Development*, 72, 4:416-419.
- Patton, M., Q. (1990). *Qualitative evaluation and research methods*. USA: Sage Publications.
- Pekel, N. (2004), Akran zorbalığı grupları arasında sosyometrik başarı durumlarının incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Pişkin M. & Ayaz T. (2011). Akran zorbalığı ölçeği: Çocuk formu. *Akademik Bakış Dergisi*. Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E- Dergisi, 2.
- Rigby, K. (2002). *New perspectives on bullying*, London: Jessica Kingsley.
- Robbins, R. & Merril, K.W.(1998).Cross Informant comparisons of the home and community social behavior scale and the school social behavior scales. *Diagnostique*, Vol.23.No,4.Summer.
- Santrock, J. W. (2004). *Child development*. (tenth edition). New York: McGraw- Hill Publishing.
- Sezer, Ö. (2006). Okul öncesi dönemde bulunan çocuklarda sık rastlanan uyum ve davranış bozuklukları ve bu bozukluklara ilişkin öğretmenlerin görüşleri, *Marmara Üniversitesi Eğitim Fakültesi 1. Uluslararası Okulöncesi Eğitim Kongresi Bildiri Kitabı*, III. Cilt, s. 280-293, İstanbul: YA-PA Yayınları.
- Schwartz, D. (2000). Subtype of victims and aggressors in children's peer groups. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 28, 181-192.
- Smith, P. K., & Myron, Wilson, R. (1998). Parenting and school bullying. *Clinical Child Psychology and Psychiatry*, 3(3), 405-417.
- Smith,P., Madsen,K. & Moody,J. (1999). What causes the age decline in reports of being bullied at school? Towards a developmental analysis of being bullied.Educational Research.41.267-85.
- Stassen, Berger, K. (2007). Update on bullying at school: science forgotten? *Developmental Review*, 27(1), 90-127.
- Totan, T. (2008), Ergenlerde zorbalığın anne, baba ve akran ilişkileri açısından incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu.
- Tuzgöl, Dost, M. (2005), Öznel iyi oluş ölçeğinin geliştirilmesi geçerlik güvenilirlik çalışması. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3(23), 103- 109.
- Uysal, H. & Dinçer, Ç. (2011). Okul öncesi dönemde karşılaşılan fiziksel ve ilişkisel saldırganlığın bazı değişkenler açısından incelenmesi, *Eğitim ve Bilim*, s: 342.
- Williams, K., Chambers, M., Logan, S. & Robinson, D. (1996). Association of common health symptoms with bullying in primary school children, *British Medical Journal*, 313, 17-19.
- Yaman, E. (2010). Psikoşiddete (mobbinge) maruz kalan öğretim elemanlarının örgüt kültürü ve iklimi algıları. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 10(1), 547-578.
- Yıldırım, S. (2001), The relationships of bullying, family environment and popularity. Yüksek Lisans Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

You, S., Furlong, M. J., Felix, E, Sharkey, J.D. Tanigawa, D. & Green, J.G. (2008). Relations among school connectedness, hope, life satisfaction, and bully victimization. *Psychology in the Schools*, 45(5), 446-460.

Ziyalar, A. (1984). Okulöncesi çocuklarda kötü alışkanlıklar ve davranış bozuklukları, *Aile ve Çocuk Dergisi Konferansları*, 4, 228-238.